

ÚJ RAJ: DENIS VILLENEUVE

GYÓGYÍTÓ HATÁRÁTLÉPÉSEK

ZALÁN MÁRK

DENIS VILLENEUVE TRAUMATIZÁLT HŐSEI SZÁMÁRA CSAK A SZABÁLYOK ÁTHÁGÁSA, A HATÁROK SZIMBOLIKUS VAGY KONKRÉT ÁTLÉPÉSE JELENTHET MEGNYUGVÁST.

Vigyázó szemeként érdemes időközönként Kanada filmművészetére vetni, ugyanis bizonyos alkotók a legrangosabb fesztiválokon jelentkeznek figyelemreméltó műveikkel. A mezőny rendkívül sokszínű, a legidősebb korosztályoktól kezdve (David Cronenberg, Denis Arcand), a közép-nemzedéken át (Jean-Marc Vallée) a legfiatalabbakig (Xavier Dolan) találhatunk példákat. Közéjük tartozik az idén ötvenéves Denis Villeneuve is, aki pár év alatt a szinte teljes ismeretlenségből vált a fősodorbeli filmpar megkerülhetetlen, műfajilag meglehetősen sokszínű, a szakma és a közönség által egyaránt megbecsült alkotójává. Az immár huszonhárom éve aktív filmrendező 2010 előtt forgatott művei ugyan több nivós fesztiválon is (Cannes, Toronto, Sundance) megfordultak, ám az igazi áttörést a legjobb idegen nyelvű kategóriában Oscar-díjra jelölt *Felperzselt föld* (*Incendies*, 2010) jelentette számára. Villeneuve felkapottságát jól mutatja, hogy ezt megelőzően tizenhat év alatt csupán négy nagyjátékfilmet, 2010 óta azonban (ha a *Szárnyas fejvadász 2049*-et is beleszámoljuk) összesen ötöt készített, a sebességváltás pedig a rendező megfogalmazása szerint, ellenkezik az általa jobban preferált lassú és aprólékos munkatempóval. Filmjeit látva azonban szerencsés módon a mennyiség nem ment a minőség rovására és Villeneuve az Amerikában készített műveiben is sikeresen megőrizte rendezői kézjegyeit.

AZ ERŐSZAK UTÁN

Villeneuve a Szent Lőrinc-folyó közelében, a Montréal és Québec között található Gentilly város-

ában született. Gyermekkori élményei közül meghatározónak számított, mikor apja egyszer éjjel háromkor kacsavadászatra vitte. A kis Villeneuve emlékezetébe kitörölhetetlenül bevődött a sötétség, az ijesztő csend, a tó feletti köd misztikussága, valamint a lövések hirtelen mennydörgése. A meglepetésszerű zaj és a kacsák pusztulásának látványa nagymértékben befolyásolták a már filmkészítő Villeneuve erőszak-ábrázolását. Egyes alkotásaiban kifejezetten brutális jelenetek láthatók, melyek rendre pillanatok alatt következnek be. Erre számos példát láthatunk a *Sicarióban*, de ide sorolható a *Polytechnique* megdöbbentő kezdő képsora is, melyben a békésen fénymásoló egyetemisták körében váratlanul lövések dördülnek el. A hatást, a befogadó komfortérzetének megzavarását Villeneuve tovább fokozza azzal, hogy az erőszakot sokszor nem jeleníti meg, hanem csak – általában kihagyásokkal, bizonyos esetekben vérfagyasztó sikolyokkal, hangokkal – utal rá, mint a *Felperzselt föld*, *Fogságban*, vagy a *Sicario* kínzásjeleneteiben. A rendezőt, elmondása szerint, azonban nem az erőszak nyers ábrázolása, hanem annak az egyénre gyakorolt hosszú távú hatása foglalkoztatja. Ez összefüggésben áll Villeneuve elsődleges és legjellemzőbb motívumával, a traumák feldolgozásával vagy feldolgozhatatlanságával. Első nagyjátékfilmjének, *A sivatag románcának* (*Un 32 août sur terre*, 1998) hősnője kishiján halálos balesete után átértékeli korábbi életét, felmond munkahelyén és gyermeket szeretne, terve kivitelezéséhez legjobb barátját választja ki. A

Maelström (2000) főszereplőjének az általa ittasan elűtött és cserbenhagyott idős norvég férfi halálát kell feldolgoznia, a *Polytechnique* (2009) diákjainak pedig az egyetemükön elkövetett kegyetlen mészárlás utóhatásait. A *Felperzselt föld* ikertestvéreinek édesanyjuk tragikus múltját, a *Fogságban* (*Prisoners*, 2013) hőseinek elrabolt gyermekeik hiányát, az *Ellenség* (*Enemy*, 2013) tanárának hasonmása felfedezését, a *Sicario* (2015) titokzatos bérgyilkosának családja meggyilkolását, az *Érkezés* (*Arrival*, 2016) professzornőjének pedig lánya fájdalmasan korai halálát kell feldolgoznia. A hősök tehát jellemzően valamiféle traumában szenvednek, Villeneuve pedig a feldolgozás vagy feldolgozhatatlanság különféle variánsait mutatja be. Ami közös bennük, hogy szereplői rendszerint csak úgy képesek megszabadulni a lelkükre nehezedő terhektől, ha áthágják a szabályokat, szembemennek a társadalmi elvárásokkal, esetleg annak közönyével, illetve szimbolikus vagy fizikai határokat lépnek át. Simone (Pascale Bussières) *A sivatag románcában* elutasítja, hogy visszatérjen a régi életéhez. Karrierjét tenné kockára, ha divatmodellként gyermeket vállalna, de ő mindezzel elszántan szembemegy és otthonát elhagyva, akár sivatag közepén is együtt hálna barátjával, hogy utódja születhessen. A *Maelström* hősnője, Bibiane (Marie-Josée Croze) cserbenhagyásos gázolása után először megpróbálja folytatni züllött életét, ám bűnét képtelen elfelejteni és valamiképpen el kell számolnia lelkiismeretével. Első lépésként felhagy korábbi kicsapongó,

felelőtlen életvitelével, majd az el-
 ütött férfi fiának bevallja tettét. Ezzel
 tulajdonképpen szembeszáll környe-
 zetével, hiszen korábban azt tanácsol-
 ták neki, hogy gázolását ne mondja
 el senkinek, barátnője pedig (aki már
 arra sem emlékszik, hány abortuszon
 esett át) apatikusan közli vele, hogy
 a traumákat idővel fel lehet dolgozni.
 Ahhoz, hogy Bibiane lelkében békes-
 ségre leljen, ellen kell szegülnie az őt
 körülvevő lelkiismereti sivárságnak,
 és noha joggal tart attól, hogy a fér-
 fi fia börtönbe juttathatja, az végül
 megbocsát neki.

A *Polytechnique* mind témájában és
 stílusában Villeneuve egyik kiemelke-
 dő filmje, mely a huszadik századi Ka-
 nada talán legtragikusabb eseményét
 dolgozza fel. 1989 decemberében a
 montreali egyetem műszaki karán egy
 ámokfutó tizennégy diákot ölt meg,
 többeket megsebesített, majd végzett
 magával. Az eset annyiban különbö-
 zik a többi iskolai mészárlástól, hogy
 a tettes célpontjai kifejezetten nők
 voltak, mert őket, valamint a feminis-
 tákat okolta élete sikertelenségéért.
 Villeneuve nemcsak hatáso-
 san rekonstruálja a borzalmat,
 hanem a traumatizált diákok
 utóéletét is érzékletesen
 szemlélteti. A film férfi főhő-
 se, Jean-Françoise (Sébastien

Huberdeau) képtelen feldolgozni diák-
 társai elvesztését és öngyilkos lesz (a
 mészárlást túlélő hallgatók közül sajná-
 latos módon többen ténylegesen saját
 kezükkel vetettek véget életüknek),
 Valérie (Karine Vanasse), a női főhős
 azonban a súlyos fizikai és lelki sérü-
 lései ellenére élni akar. Megnyugvást
 azonban csak úgy találhat, ha a sztere-
 otipiákkal szembeszegülve, választott
 gépészmérnöki karrierjével (mely az
 őt körülvevő társadalom szerint nem
 „női” szakma) párhuzamosan családot
 alapít. Valérie-nek végül sikerül elérnie
 azt, amit nők sokaságának a fejlettebb
 társadalmakban sem: egyidejűleg si-
 keres pályafutást és gyermekvállalást.
 A *Felperzselt föld* testvérpárja (Mé-
 lissa Désormeaux-Poulin, Maxim Gaudette)
 lelkük nyugalmát és életük kiegyen-
 súlyozottságát csak azt követően nye-
 rik el, miután országhatárokat átlépve,
 kontinenseket átutazva, veszélyes tere-
 peket bejárva kikutatják anyjuk életút-
 ját, valamint felderítik apjuk, illetve har-
 madik testvérük hollétét. A *Fogságban*
 minden szülő legrettegettebb félelmét
 veszi elő: fel lehet-e dolgozni a gyerme-
 künk eltűnését? Keller (Hugh
 Jackman), az egyik hirtelen
 eltűnt kislány apjának meg-
 győződése, hogy nem a ha-
 tóságok segítségével, hanem
 csak a bürokratikus és morális

szabályok áthágásával, a feltételezett
 elrabló kíméletlen fizikai zsarolásá-
 val szerezhet információkat gyermeke
 hollétéről. Az *Ellenség* meglehetősen
 társadalomkritikus olvasatában Adam
 (Jake Gyllenhaal), a kiégett történe-
 lemtanár csak tehetősebb hasonmása
 halálát követően, annak bőrébe bújva,
 más identitással képes békére lel-
 ni, kiszakadni monoton mindennapjaiból
 és feljebb jutni a ranglétrán. A *Sicario*
 zsoldosa, Alejandro (Benicio Del Toro) a
 törvények és az előírások megszegésé-
 vel, az amerikai-mexikói határ konkrét
 átlépésével tehet elégtételt a család-
 ját korábban kegyetlenül lemészároló
 rettegett drogbárón, Manoel Diazon, az
Érkezés hősnője, Dr. Louise Banks (Amy
 Adams) számára pedig az idegenek és
 az emberek közötti nyelvi határok el-
 törlése jelenthet megnyugvást. Utóbbi
 érdekessége, hogy megfordítja az ed-
 digi Villeneuve filmek dramaturgiáját
 abból a szempontból, hogy hősnőjének
 lelkét nem a múlt, hanem az eljövendő
 tragédia (lánya halála) súlya nyomja,
 viszont éppen jövőbe látása nyújt se-
 gítséget az idegenekkel folytatott kom-
 munikáció létrehozásában.

AZ „ERŐSEBBIK” NEM

A Villeneuve környezetében élő nők,
 megfogalmazása szerint különösen
 az egymással permanensen acsarko-

„Beleivódott a
 sötétség”
 (Szárnyas
 fejjavadász 2049
 – Ryan Gosling)

dó nagymamái, valamint az évtizedek folyamán apránként matriarchálissá formálódó kanadai társadalom mély benyomást gyakoroltak rá. Ez az oka annak, hogy legtöbb filmjében (*A sivatag románca*, *Maelström*, *Polytechnique*, *Felperzselt föld*, *Sicario*, *Érkezés*) bátor, maszkulin környezetükkel dacoló, határozott és erős női karaktereket láthatunk. Villeneuve hősnői nemcsak rendíthetetlen magabiztosságukkal, hanem érzelmileg és morálisan is kitűnnek rendre lélektelen, erkölcsileg romlott környezetükből, amiben kőkler taxisofőrök, huliánok (*A sivatag románca*), közönyös embertársak (*Maelström*), hidegvérű gyilkosok (*Polytechnique*, *Felperzselt föld*) törvénytelen akciósportok (*Sicario*), bolygóközi háborúra készülő katonai vezetők (*Érkezés*) egyaránt megtalálhatók.

A céltudatos női hősök mellé ritkán társulnak hasonló fellépésű férfiak, Villeneuve-nél az „erősebbik” nem képviselői tökéletesen érzéketlenek és az empátiát hírből sem ismerik (*Polytechnique*, *Sicario*), vagy bizonytalanok, puhányok és megalkuvók (*A sivatag románca*, *Ellenség*). Mindazonáltal Villeneuve repertoárja nemcsak lelketlen vagy erőtlén, hanem esetenként kifürkészhetetlen múltú karaktereket is felvonultat. A *Fogságban* Loki nyomozóját (Jake Gyllenhaal) nyugalmi állapotára és hirtelen feltörő indulatai között váltakozó habitusa, tetoválásai, irritáló pislogásai és a szabadkőműveseket szimbolizáló gyűrűje

„A horizonttal együtt születtem”
(Felperzselt föld
– Lubna Azabal)

formálják rejtélyessé, a *Polytechnique* anonim, kifejezéstelen tekintetű gyilkosának (Maxim Gaudette) háttérét is teljes homály fedi, csak a motivációi ismertek. Villeneuve tehát, mint az erőszak ábrázolásánál, itt is több alkalommal csak sejtet, de nem mutat meg, némely karakteréről alig közöl információkat. A Villeneuve-öt övező népszerűségnek pedig éppen ez az egyik oka, hogy nézőjével ritkán közli közvetlenül a tudnivalókat, inkább bevonja a rejtélyek lehetséges megfejtésébe, a traumák feldolgozásába, gazdagítva ezzel a szabad befogadói asszociációkat, és teszi ezt nemcsak a karakterek, hanem a vizualitás szintjén is.

„A HORIZONTTAL EGYÜTT SZÜLETTEM”

Villeneuve egyik meghatározó ismérve markáns vizuális stílusa, melyet sokban meghatározott a szülőhelye melletti tó látványa. Ahogy egyszer nyilatkozta: „A horizonttal együtt születtem.” Habár korai filmjeiben még sűrűn alkalmaz kézi kamerás jeleneteket, stílusához jobban passzolnak a pontosan beállított, tudatosan kimért mozdulatlan, avagy mozgó snittek, melyek nemcsak erős atmoszférát teremtenek, hanem dramaturgiai és szimbolikus funkciójuk is van. A *Polytechnique* záró képsorában a kamera fejjel lefelé halad előre az egyetem egyik folyosóján, hangsúlyozva a feje tetejére állt világot, a *Sicario* képíleg egyik legemlékezetesebb jelenetében pedig az akciósport tagjai bevetés és sötétedés előtt egyre lejjebb menetel-

nek az amerikai-mexikói határ alatt elhelyezkedő alagút felé, mely morális lesüllyedésük látványos illusztrálása. Ebből a szempontból Villeneuve ideális partnerre talált Roger Deakins személyében, akivel eddig három filmet (*Fogságban*, *Sicario*, *Szárnyas fejedő 2049*) készített együtt és hasonlóan vélekednek arról, hogy a képi világot az elbeszélésnek és a karaktereknek kell alárendelni. Villeneuve a képalkotás mellett filmjeinek zenesávja esetében is hasonló következetességgel jár el (évek óta a tekintélyes izlandi komponistával, Jóhann Jóhannssonal dolgozik együtt), nem véletlen a halk orgonaszóló a vallást számos ponton érintő *Fogságban* alatt, vagy a *Sicario* apránként építkező, egyre hangosabb, nyugtalanító és kísérteties feszültség-növelő zenéje az amerikai-mexikói határ átlépésénél. Villeneuve jellegzetes audiovizuális eszközei mellett filmjeiben gyakran váltogatja a nézőpontokat és idősíkokat is, valamint előszeretettel építi műveit a történeteket magukba foglaló ősi, mitikus szimbólumok köré (*Fogságban* – labirintus; *Ellenség* – pók).

Villeneuve, vezényeljen le akár alacsony vagy nagy költségvetésű darabokat Kanada és Amerika területén, csupán apró kompromisszumokra hajlandó, jellegzetes attribútumaiból nem enged, a tabukat ugyanúgy ledönti, a korábban felépített műfaji hagyományokat pedig nem ritkán ő maga lépi át (erről lásd Pápai Zsolt remek elemzését a *Sicarióról*: Filmvilág 2016/4).

Villeneuve *Szárnyas fejedő 2049*-cel tovább növelheti megbecsülését. Bevallottan keményvonalas rajongója Ridley Scott klasszikusának, de nem másolóként nyúl hozzá. Miközben a folytatás sikeresen tiszteletben tartja a *Szárnyas fejedő* szellemiségét, képes átmeneti alapvető motívumait és komplex formanyelvi stílusát, újat is tud adni az eredetihez.

Dennis Villeneuve személyében egy olyan következetes, határozott, karakán rendezői kézjegyekkel operáló kortárs alkotóval gazdagodott az elmúlt másfél évtized filmes világa, kinek munkásságát – kiváltképp, ha a felröppent hírek olyan művek adaptálásával hozzák kapcsolatba, mint Frank Herbert *Dűnéje* vagy Jo Nesbø *A fiúja* – mindig érdemes kiemelt figyelemmel követni. •

